

Halk Kültüründe Kısırlığı Giderme *

Uzm. Ayşe BAŞÇETİNÇELİK Çukurova Üniversitesi

Gelin oğlan evine geldiği ilk gün kucağına bir çocuk, özellikle erkek çocuk verilir. Gelin yatağı hazırlanırken yatakta bir erkek çocuk yuvarlatılır. Yapılan bu işlemler gelinin çocuk doğurmasının aile içinde önemini belirten davranışlardır. Toplumun kırsal kesimlerinde kadının saygınlık kazanabilmesi için mutlaka doğurması, anne olması gerekir. Çocuğu olmayan kadın kısır kadın kabul edilir, hor görülür, kınanır. Kadın gebe kalmadığında kusur sadece onda aranır. Bu nedenle kadın gebe kalmak ister. Çocuk sahibi olmak için çeşitli yollara başvurur, çeşitli çareler arar. Bunlar genellikle dinsel-büyüsel olanlar ya da halk hekimliği kapsamına girenlerdir.

Dinsel nitelikte olanlar içerisinde kutsal sayılan yerleri ziyaret etme, oraların suyundan içme, toprağını elleme, türbelerine, çalı ve ağaçlarına bez bağlama, kurbanlar kesme başta gelen davranış biçimlerindedir. Eski Türklerden günümüze kadar pek çok mezar, evliya-türbe-ziyaret adlarıyla anılmış çevresindeki ağaçlar kutsal sayılmış, buralar zaman zaman ziyaret edilen, medet umulan yerler olmuştur.

Mezarlar Türk halk kültüründe en önde gelen kutsal yerlerden biridir. Eski Türklerde *atalar kültü* adı verilen bu inançla, Türkler, atalarının mezarlarını ziyaret eder, onlara kurbanlar sunarlar, çevresindeki ağaçlara bez parçaları bağlarlardı. Bu inanç günümüzde *veli kültü* olarak devam etmektedir. Bütün Oğuz Boylarının bilicisi, danışmanı olan Dede Korkut İslam öncesi devirden İslami devre intikal eden efsanevi bir kişilik olmuştur. Türkler onu kopuzuyla birlikte bir veli olarak düşünmüşlerdir.¹

Bazı dağ, kaya, pınar, göl ve ırmak gibi orman ve ağaçları Eski Türkler de kutsal tanımakta ve bunların koruyucu ruhları olduklarına inanmaktaydılar. Bunları Türk yurdunun koruyucusu olarak benimsemişlerdi. İslamiyetle birlikte bu inanç dini ilkelerle de birleştirilerek devam etmiş, türbe, ağaç ve çalılara bez bağlanmış kurbanlar sunulmuştur.² Manas Destanında Yakup Han, hatununun kısırlığından şikâyet ederek “*Bu hatun mezarlı yerleri ziyaret etmiyor, elmalı yerlerde yuvarlanmıyor, kutlu pınarlar yanında gecelemiyor.*” der. Kırgız-Kazaklarda kısır kadınların sahrada tek başına biten bir ağaç, bir pınar yanında

*Ayşe BAŞÇETİNÇELİK, Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm, Altın Koza Yayınları:50, Ulusoy Ofset, Aralık 2009, Adana.

¹ Ahmet Yaşar OCAK, Menakıbnameler, AKDITYK, TTK Yayınları VII. Dizi, Sa: 140, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s.11-18.

² Hikmet TANYU, Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975, Kültür Bakanlığı, MİFAD Yayınları 17, Sürekli Yayınlar Dizisi:2, AÜ Basımevi, Ankara 1976, s.141.

koyun kesip gecelediklerini; Yakutlarda çocuk isteyen kadınların kutsal bir ağacın dibinde ağlayıp sızlayarak dua ettiklerini yazılı kaynaklardan öğreniyoruz.³

Çarşamba ve Terme’de çocuğu olmayan aileler, kurban adadıktan sonra tekkelere giderler. Tekkenin bahçesindeki ağaçlardan kestikleri ince bir çubuğu yay şeklinde bükerek. Bu yayın iki ucunu ipe bağlarlar. Bu yayla ipin arasına yine tekkenin bahçesinden kesilmiş bir değnek geçirirler. Bu yaylı oku tekkenin bahçesindeki ağaçlardan birine asarlar. Zamanla ok yaydan ayrılırsa, o kişinin çocuğunun olacağına, aksi halde çocuğunun olmayacağına inanırlar.⁴ Artvin/Yusufeli/Demirkent’te ziyaret yerlerine götürülen kadın orada uykuya yatırılır, gördüğü rüya ile çocuğunun olup olmayacağı yorumu yapılır.⁵ Zile’de çocuğu olmayan kadın evliyaya götürülür. Başına ip veya yular takılarak yatırın etrafında “Sana satılık kurban getirdik, kaçta alıyorsun?” diyerek üç kere gezdirilir.⁶

Bunlardan başka çocuğu olmayan kadınlar, çocuk sahibi olabilmek için mahalle ebelerine giderek birtakım ilaçlar yaptırırlar, bunları vücutlarının kimi yerlerine uygularlar. Çevreden duydukları yiyecek ve içecekleri, yer ve içerler ya da istenilen kimi davranışlarda bulunurlar. Zile’de kısır kadın, hamamda kireç-yumurta karışımını yakı gibi beline koyar. Alabalık yağı ile “hava-cıva” karıştırılarak yapılan merhemi rahmine yerleştirir. Yeni doğum yapmış kadının eşi üzerine donsuz oturursa, yeni doğan bebeğin bezini çalarak adetliyen kullanırsa çocuğunun olacağına inanır.⁷ Yuseli/Demirkent’te kadına kirpinin sidiği içirilir, beline şişe ya da çömlek çekilir. Kızken katıra binenlerin çocuğunun olmayacağına inanılır.⁸

Kimi zaman çocuğu olmayan erkek için de tedaviler uygulanmaktadır. Bu çoğu zaman erkeğin güçlendirici besinler almasını sağlamaktır. Bunlar bal, baharat, sebze ve meyve tohumlarından yapılmış macunlardır.⁹ Zile/Havza’nın köyü kaplıcasında, çocuğu olmayan erkeğin suyun kaynadığı yerden bir parça kum alıp yerse çocuk yapma gücüne kavuşacağına inanılır.¹⁰

Adana ve çevresinde hamile kadın **gebe** (K₃₃, K₄₂, K₆₈, K₇₂, K₈₀, K₈₁) ve **yüklü** (K₆₅) adlarıyla anılmaktadır.

³ İNAN, Tarihte ve Bugün Şamanizm AKDITYK, TTK Yayınları, VII. Dizi Sa: 24c, TTK Basımevi, 1995 Ankara, s.167-168.

⁴ Hasan BASRİ, Çarşamba ve Terme’de Adlarla İlgili Gelenek ve İnançlar, TFA, 6.cilt, Ekim 1960, No:135, s.2238.

⁵ M. Adil ÖZDER, Doğum, Çocuk Üstüne Gelenek ve İnançlar, TFA, 10.cilt, Mayıs 1967, No:135, s.4390-4392.

⁶ Cahit ÖZTELLİ; Zile’de Doğum ve Adetleri, TFA; 2.cilt, Kasım 1951, Sa:28, s.436-438.

⁷ ÖZTELLİ, A.g.e.....s.438.

⁸ ÖZDER, Doğum, Çocuk Üstüne.....s.4391.

⁹ Ayşe KUDAT, Kirvelik, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, 1974, s.19-20.

¹⁰ ÖZTELLİ, Zile’de Doğum ve Adetleri.....s.438.

Adana ve çevresinde çocuk sahibi olmak isteyen kadınların uyguladıkları davranışlardan bazıları şunlardır:

- Doktora giderek tedavi olunur. K₁₁₅, K₈₂, K₁₂₃, K₂₁, K₃₃, K₄₂, K₆₉, K₈₁, K₁₀₃, K₉₉, K₉₇.
- Doktora veya ebeye gidilir. K₉₈, K₁₀₄.
- Hap kullanılır. K₁₀₈, K₁₀₇, K₁₀₆.
- Aile planlaması verilen kuruma başvurulur. K₈₀
- Süt buharına oturtulur. K₆₁, K₂₁, K₁₅.
- Ocağa gidilir. K₂₁.
- Çeşitli bitkilerden ilaç yapılır. K₁₂₃.
- Ocakta soğan pişirilir, zeytinyağına batırılır, tülbentle sarılır, rahme konur. K₂₃.
- İkiz doğuran kadının gömleğinden geçirilir. Uçkuru kısır kadının beline bağlanır. K₁₈.
- Otlardan ilaç yapılır, suyu içirilir. K₁₅.
- Hacca gidenlere gömlek verilir, gömlek orada yıkanır. Çocuk sahibi olmak isteyen kadın bu gömleği giyer. K₃₈.
- Kırk kişiden çocuğu olsun diye para toplanır, altın anahtar alınır, kadın boynuna takar. K₃₈.
- Tuğla ısıtılır, üzerine su serpilir, buğusuna oturtulur. K₂₃, K₆₁.
- Karnına ısıtılmış kireç suyu ve zeytinyağı sürülür. K₂₃.
- Rahme maydanoz konur. K₂₃.
- Otlardan ilaç yapılır, rahme konur. K₅₉.
- 3 gün süt buğusuna oturtulur. K₁₈.
- Ara ebe karnını çeker, rahmi düzeltir. K₁₂₃.
- Ara ebe sırt üstü yatırır, göbek üstüne biri oturur, ebe ayaklarından ani ve sert bir şekilde kuvvetlice çeker. K₁₈.
- Ara ebe, kadının karnını ovar. K₃₈.
- Ara ebe, ayaklarından tavana asar, belini ve karnını çeker. K₂₃.
- Ara ebe, karnından yürek damarını çeker. K₃₈.
- Ara ebe, süt buğusuna saman buğusuna oturtur. K₃₈, K₂₁.
- Ara ebe, göbeğine zeytinyağı ve hamur vurur. K₁₅.

- Ara ebe, eğrilik varsa düzeltsin diye sabunlu elleriyle masaj yapar. K₁₅.
- Ara ebe, rahimdeki iltihap sökülsün diye 7 türlü baharat, koyunyünü ile döver, bir iple bağlar, bunlar rahme konur. K₃₅.
- Ara ebe, göbeğini ovar, çocuk yuvasını düzeltir. K₆₅, K₂₅.
- Ara ebe, çeşitli otlardan yapılmış merhemi rahme koyar. K₂₅.
- Ara ebe, beline havan çeker. K₂₁.
- Ara ebe, küçük bir “nar”a ip bağlar, rahmin içine koyar, yarım gün içeride kalır, rahim eğriyse düzelir. K₂₁.
- Maydanoz sütte kaynatılarak buharına oturtulur. K₃₉, K₂₃, K₁₂₃.
- Rahme maydanozdan hazırlanan fitil konur. K₁₂₃.
- Buğuya oturtulur. K₅₈.
- Kızgın kiremide süt dökülür, buharına oturtulur. K₂₃, K₄₄
- Samanla soğan kabuğu kaynatılır, buğusuna oturtulur. K₁₅
- Karnı çektirilir. K₅₈, K₄₄, K₂₃
- Hac’dan getirilmiş 40 taş ile 40 tane buğday suya ıslanır, kadın onunla yıkanır. K₁₂₈.
- İltihapları dökülsün diye kaplıcaya götürülür. K₂₃, K₁₂₃
- Kaplıcanın suyu şifalı olduğu için oraya götürülür. K₂₅
- Damarları açılsın diye adetliyken sıcak suya oturtulur. K₁₅
- Ara ebeler, kadının karnını sabunlu suyla ovar, çeker, ayaklarını omzuna atar, onu silkeler, eğri damarı düzelsin diye. K₅₇
- Bir kâseye bal konur, içine bütün çerezler(fındık, fıstık, badem, leblebi...) konur. Bunlara ilave olarak, deve dili küçük parçalar halinde doğranır, iyice karıştırılır, her öğün üç kaşık yenir. K₉₉
- Hocaya beline ip bağlatır, üç cuma gidip okutur. K₅₉
- Ucunda kilit olan ip bağlatır, üç Cuma hocaya gider, üç gidişte de açılırsa dilek olur. K₅₉
- Evlenmemiş kızın eline yeni bir kilit verilir. Kız cuma namazından çıkan kişiye bu kilidi açtırır. Böylece kilidi veren kadının dileğinin kabul olacağına inanılır. K₃₇
- Hocaya gider, hamaylı (muskanın büyüğü) yazdırır, çocuk doğana kadar üstünde taşır, çocuk doğunca yastığının üstüne takar, çocuk ayaklanmaya başlayınca omzuna takılır.

Sonra yüksek bir yere konur, yeniden çocuk sahibi olmak isteyince, kadın onu üstünde taşımaya başlar. K₃₅

- 40 tane Muhammet adı yazılı kâğıdı kadın her gün aç karnına yutar, kocası da salâvatla 40 gün karnını ovar. K₆₁
- Tekkeler gidip dilek diler. K₅₉
- Türbeye gider, dilek diler, adakta bulunur. K₅₉, K₂₅, K₂₁, K₁₈, K₈₂
- Hasan Dede'ye adaklar adanır. K₆₁
- “Yedi kapıdan giydirip kuşatacağım.” der. K₁₄
- “Yedi kardeşe götüreceğim (Ashabı Kehf), kurban keseceğim.” der. K₁₄
- “Yedi Mehmet'ten parçalar alıp çocuğa giydireceğim.” der. K₆₂
- Ocağa gider (K₆₈, K₆₂). Kurban kesmeye, mevlit okutmaya söz verilir, ocağın külü ezilip, suyu içirilir, ocağın hocası muska yazar, onu boynunda taşır (K₃₈). Ocağın toprağından verilir. K₂₁

Günümüzde çocuk sahibi olmak isteyen büyük bir kesim doktor ve hastanelere giderek şifa ararken; doktordan şifa bulamayanlar, doktora gidecek ekonomik gücü olmayanlar, ekonomik gücüne rağmen doktor yerine halk kültürü pratiklerinden yardım umanlar olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.

Adana ve çevresinde gebe kalmak isteyen kadınlar: Ara ebe (aralık ebesi, mahalle ebesi); tekke, türbe ve mezarlar; hocalara şifa için başvurumaktadırlar.

Ara ebe, aralık ebesi adıyla anılan mahallelerde yaşayan kimi kadınlar çocuk sahibi olmak isteyen kadınlara çeşitli uygulamalar yapmaktadırlar. Gebe kalmak isteyen kadın, ara ebelerin bazı otlardan hazırlayarak yaptıkları ilaçları içmekte veya bu ilaçlar rahmine yerleştirmekte. Duyduğu kimi çareleri de ya tek başına ya da ebe kadın yardımıyla uygulamaktadır. Bunlar da bazı otların veya sütün buharına oturmak şeklinde olmaktadır. Bunlardan başka ebe kadın, çocuk sahibi olmak isteyen kadına çeşitli masajlar da uygulamaktadır.

Tekke, türbe ve mezarlarda şifa arama görülen bir diğer davranış şekillerindedir. Çocuk sahibi olmak isteyen kadın buraları ziyaret etmekte, dilekler dilemekte, kurbanlar kesmektedir. Kutsal saydığı ve çare olacağına inandığı bu yerlerin suyundan içmekte, toprağını, taşını ellemekte, beraberinde su veya toprak götürmektedir. Kimi zaman da bir

geceyi orada geçirmektedir. Adana’da Zilli Dede ziyaretinin kısır kadın ve erkekleri çocuk sahibi yapma gücü olduğuna inanılır. Bu ziyarete gidenler “al sana bir göbek, ver bana bir bebek” sözlerinden oluşan özel duayı okurlar.¹¹

Hocalara yazdırılan muskaları taşıma, onların dediklerini uygulama ya da onların hazırladıkları yiyecekleri yeme veya içme, okudukları dualara inanma çokça görülen davranış şekillerindedir.

Sözlü Bilgi Kaynakları

- K₁₄: Gülcan Güldan,28 yaş,Adana ,okumamış, ev hanımı, Adana
K₁₅:Şemsi Özbay,40 yaş, Tufanbeyli, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₁₈: Menekşe Kazgan, 42 yaş, Yumurtalık, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₂₁: Havva Alpaslan,40 yaş, Çermik, okumamış, ev hanımı, Adana/Karaahmetli Köyü
K₂₃: İclal Olcay, 50 yaş, Adana, okumamış, ev hanımı, Adana
K₂₅: Melihat Moral, 33 yaş, Adana, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₃₃: Münevver Adaş, 44 yaş, Kadirli, yüksekokul, öğretmen, Adana
K₃₅:Gülfidan Bolat, 50 yaş, Karaisalı/Aktaş, okumamış, ev hanımı, Karaisalı
K₃₇: Hayırlı Özkan, 40 yaş, Karataş/ Tuzla , lise, emekli, Adana
K₃₈: Şükran Yarıkkaya, 35 yaş, Kadirli, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₃₉: Ayşe Topal, 33 yaş, Kadirli/ Armağanlı, lise, memur, Adana
K₄₂: Ayla Uncu, 51 yaş, Adana, yüksekokul, öğretmen, Adana
K₄₃: Makbule Karagöz, 71 yaş, Adana, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₄₄: Yüksel Bozdoğan, 59 yaş, Karataş/ Sırınsı, okumamış, ev hanımı, Adana
K₅₇: Hatice Dinçer, 80 yaş, Karaisalı, ilkokul, ev hanımı, Karaisalı
K₅₈: Elif Çağım, 50 yaş, Adana, lise, ev hanımı, Adana
K₅₉: Nazlı Toptumuş, 37 yaş, Karataş/ Kesiköyü, lise, ebe hemşire, Adana
K₆₀: Fatma Dönmez, 66 yaş, İmamoğlu, okumamış, emekli, Adana
K₆₁: Hanife Uzun,54 yaş, Karaisalı, ilkokul, ev hanımı, Karaisalı
K₆₅:Fevziye Akyüz,71 yaş, Adana, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₆₉: Ayşe Kuzucu, 66 yaş, Adana (Selanik göçmeni), ilkokul, ev hanımı, Adana
K₈₀: Cennet Şengül, 73 yaş, Bostakta, ilkokul, ebe, Adana
K₈₁: Dudu Bora, 68 yaş, Saimbeyli, okumamış, ev hanımı, Adana
K₈₂: Semiha Zöhre, 56 yaş, Adana, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₉₇: Leyla Yetenek, 37 yaş, Misis (Yakapınar), ilkokul, ev hanımı, Adana
K₉₈: Meryem Cildan, 38 yaş, Karataş, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₉₉: Zekiye Sayın, 33 yaş, Niğde, okumamış, ev hanımı, Adana
K₁₀₃: Meryem Kazan, 46 yaş, Adana, ortaokul, ev hanımı, Adana
K₁₀₄: Emine Sürücü, 30 yaş, Kozan, okumamış, ev hanımı, Adana
K₁₀₆: Saadet Kırtan, 32 yaş, Saimbeyli, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₁₀₇: Songül But, 34 yaş, Mersin, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₁₀₈: Müzeyyen Durmuş, 42 yaş, Malatya/ Darendede, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₁₂₃: Ayşe Alişan, 27 yaş, Ceyhan, ilkokul, ev hanımı, Adana
K₁₂₈: Şerife Akçalı, 33 yaş, Kozan/ Akçalıuşağı, ilkokul, ev hanımı, Adana

¹¹Zekiye ÇAĞIMLAR, Adana Yöresi Yatır-Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1995,s.139